

Логвінова М.В. Визначення шкоди як підстави цивільно-правової відповідальності батьків за правопорушення неповнолітніх: Збірка матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку » (м. Одеса, 30 травня 2008 року)» / ОНУ ім. І.І.Мечникова. – Одеса: Астропринт, 2008. – С.264-269.

Логвінова Марія Володимирівна

***Визначення шкоди як підстави цивільно-правової відповідальності
батьків за правопорушення неповнолітніх***

Для об'єкта цивільно-правової відповідальності характерним є наявність конкретного результату – наявність шкоди. Тобто оцінюється не тільки протиправна поведінка суб'єкта правовідносин, але й її результат.

Будь-яке протиправне діяння за своєю правовою природою є шкідливим, оскільки об'єктом посягання виступають конкретні суспільні відносини, що охороняються законом. Оскільки суспільні відносини врегульовані правовими нормами, то посягання на ці відносини означає завдання шкоди нормам права і правопорядку як такому. Порухення норм об'єктивного права супроводжується порушенням суб'єктивних прав. Тобто правопорушення в тій чи іншій мірі завдає певної шкоди – чи то особистим немайновим інтересам потерпілих, чи то їх майновим інтересам.

Наявність шкоди є самостійним елементом складу цивільного правопорушення і відповідно самостійною умовою настання цивільно-правової відповідальності. При цьому шкоду не слід ототожнювати з протиправністю. Шкода не є ознакою протиправності. Шкідливі наслідки правопорушення є нічим іншим як результатом протиправної поведінки особи і можуть виступати самостійною умовою цивільно-правової відповідальності.

Шкода є матеріалізованим наслідком протиправності дії (бездіяльності) конкретної особи – заподіювача шкоди. В результаті протиправності поведінки (правопорушення), що суперечить нормам об'єктивного права і порушує суб'єктивні права фізичних та юридичних осіб, інтереси держави, заподіюється шкода. В свою чергу, правопорушення негативно впливає на особистість потерпілого (травмує його психіку) і в багатьох випадках посягає на його майнову сферу. Тому воно завжди завдає моральної і часто майнової шкоди, тягне за собою настання юридичної відповідальності, яка має на меті захист прав потерпілих, покарання правопорушника, попередження правопорушень. [1, с.32]

Отже, серед загальних умов деліктної відповідальності особливе місце займає шкода, оскільки за її відсутності, незважаючи на наявність протиправної та винної поведінки правопорушника, деліктне зобов'язання не виникає. Нема шкоди – нема що відшкодувати.

Саме поняття шкоди не є однозначним і чітко визначеним. Під шкодою розуміють ті несприятливі, негативні наслідки, які настають при порушенні або обмеженні належних потерпілому особистих немайнових чи майнових прав та благ. У такому широкому розумінні шкода – це будь-яке зменшення охоронюваного правом блага. Однак як умова виникнення певного зобов'язання, шкода – це не саме порушення права чи блага, а майнові наслідки такого порушення. В такому значенні шкода завжди повинна виражатися в формі майнових збитків. Співвідношення вказаних категорій характеризується тим, що шкода – це родове поняття негативних майнових наслідків правопорушення. Збитки – натурально-речова форма виразу шкоди, якій відповідає один із встановлених в законі способів відшкодування шкоди – відшкодування в натурі (ст. 1192 ЦК України [2]). Грошова оцінка шкоди визнається збитками, які їй підлягають компенсації (відшкодуванню) при неможливості, недоцільності або відмові потерпілого від відшкодування шкоди в натурі. [3, с.58]

На сьогодні в правовій літературі досі ще не сформульовано єдиного поняття шкоди. Проте більшість науковців вважають, що під шкодою слід розуміти різного роду зменшення в особистій або майновій сфері потерпілого в результаті протиправної поведінки заподіювача шкоди.[4, с.20; 5, с.50; 6, с.71; 7, с.38]

Крім того, шкоду, яка завдається протиправною поведінкою, в науковій літературі умовно поділяють на соціальну, юридичну і фактичну. Зокрема, протиправна дія має своїм результатом, насамперед, соціальну шкоду як порушення суспільного відношення, що охороняється цивільним правом. “Оскільки суспільне відношення має своїм змістом можливість певної діяльності учасника суспільного відношення або самої діяльності як реалізацію даної можливості, оскільки соціальна шкода полягає в позбавленні якогось учасника суспільного життя соціальної можливості або в ускладненні реалізації цієї можливості”. [5, с.41]

Результатом невиконання юридичного обов’язку або зловживання правом є юридична шкода, тобто умалення норм цивільного права, деяких юридичних фактів і суб’єктивних цивільних прав. При цьому якщо соціальна шкода не має юридичної “оболонки”, не супроводжується шкодою юридичною, не може бути мови про протиправність дій. “Якщо протиправність є властивістю дії, то юридична шкода є її результатом. Заподіяння юридичної шкоди свідчить, що дія, яка її викликала, розглядається як протиправна, тобто недозволена, заборонена”. [5, с.43]

Результатом протиправної поведінки може бути і фактична шкода, під якою розуміють умалення (зменшення) або знищення майнових і немайнових благ. З настанням або із загрозою настання такої шкоди пов’язується відповідальність правопорушника. Загроза її настання є причиною визнання поведінки протиправною. Крім того, О.Казанцева зазначає, що в ряді випадків юридичного значення набуває наявність фактичної шкоди, яка і відноситься до обов’язкових умов відповідальності правопорушника. [8, с.69] Наприклад, цивільно-правова відповідальність батьків можлива тільки за

наявності фактичної шкоди, яка завдана в результаті протиправної поведінки неповнолітніх дітей (заподіяння майнової шкоди, хуліганство). При цьому Я.Шевченко наголошує, що майнова відповідальність батьків є нічим іншим як відповідальністю за завдані в результаті дій неповнолітніх дітей збитків, які є кінцевим результатом протиправного порушення батьками своїх обов'язків по вихованню і нагляду за дітьми. [9, с.88-89]

Вищезазначений поділ шкоди на соціальну, юридичну і фактичну є умовним, так званою “науковою абстракцією”, що спрямована на більш детальне з'ясування правової природи наслідків цивільного правопорушення. В дійсності, співвідношення соціальної та юридичної шкоди проявляється як співвідношення змісту і форми. Соціальна шкода, щоби мати правове значення, повинна прийняти юридичну форму. Що стосується фактичної шкоди, то в цивільному праві вона має значення лише як можлива форма прояву соціальної шкоди. [5, с.45]

Отже, характер шкоди розрізняється в залежності від об'єкта правопорушення та обсягу завданої шкоди. При цьому шкода може мати матеріальний і моральний характер, бути вимірною або невимірною, відновною чи ні, більш або менш значною. Та коли вчиняється правопорушення, це означає, що завдано шкоди, порушено чийсь інтереси, права, блага. Тобто всі правопорушення є шкідливими.

Проте визначення шкоди як підстави цивільно-правової відповідальності батьків залежить від “механізму порушення об'єкта охорони”. Правопорушенням неповнолітнього завдається шкода, яка безпосередньо впливає на немайнові та майнові блага третіх осіб (потерпілих). Тобто заподіяння шкоди відбувається шляхом умалення немайнових або майнових благ третіх осіб, з приводу яких виникають відповідні суспільні відносини. В даному випадку, умовою цивільної відповідальності батьків є фактична шкода, завдана правопорушенням неповнолітнього. В основу відповідальності батьків покладається шкода сімейного правопорушення батьків. Шкода правопорушення батьків полягає

в невиконанні або неналежному виконанні батьківських обов'язків – обов'язків щодо виховання, навчання дитини, здійснення нагляду за нею.

Таким чином, порушення батьками суб'єктивного права дитини можливе за наявності негативних наслідків у вигляді шкоди або загрози заподіяння шкоди та сукупністю певних обставин. Цю сукупність обставин слід розуміти як протиправну поведінку батьків, які порушили право дитини на належне батьківське виховання та потягли або могли потягти настання негативних наслідків для дитини.

Виникнення цивільно-правової відповідальності батьків внаслідок заподіяння правопорушенням неповнолітньої дитини шкоди пов'язане саме з вчиненням підлітком правопорушення. Тобто батьки безпосередньо не завдають шкоди третім особам, але завдають шкоди сімейним правам неповнолітньої дитини. Таким чином, встановлення відповідальності батьків за шкоду дітей ґрунтується на наявності між ними і неповнолітніми заподіювачами шкоди сімейно-правового зв'язку, що породжує свої особливі обов'язки. Обов'язок батьків зазнати стягнення шкоди в правовідношенні відповідальності викликаний, на погляд Я.Шевченко, осудом заподіяння шкоди в результаті винної протиправної бездіяльності батьків у вихованні та нагляді за неповнолітніми. [10, с.100-101]

Таким чином, бездіяльність батьків причинно пов'язана зі шкодою через неправомірні дії дітей. Бездіяльність батьків, яка проявляється в невиконанні або неналежному виконанні батьками своїх обов'язків щодо виховання і нагляду, призводить до протиправної поведінки дітей, в результаті якої завдано шкоди третім особам.

І хоча ряд науковців (Б.Антімонов, Є.Флейшиц, М.Шаргородський) вважали, що бездіяльність як така не обумовлює настання результатів, що результати причинно пов'язані з дією інших сил, на наш погляд, бездіяльність, в тому числі бездіяльність батьків щодо виховання дитини та нагляду за нею, завдає шкоди. Тобто фактична шкода безпосередньо завдається дитиною, але оскільки така поведінка дитини є результатом

бездіяльності батьків, то і шкода, яку вона завдала, є результатом бездіяльності батьків.

Отже, батьки притягаються до цивільно-правової відповідальності, якщо шкода стала результатом протиправних дій неповнолітнього, а дії неповнолітнього, в свою чергу, є результатом неналежного виховання або неналежного нагляду за ним. Шкода, яка завдається протиправними діями дітей, є прямим наслідком бездіяльності батьків. Тому шкідливі наслідки є нічим іншим як результатом такої бездіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малеин Н.С. О моральном вреде // Советское государство и право. – 1993. – №3. – С.32-39.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. – К.: Атіка, 2003. – 416 с.
3. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. – М., 1912.
4. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. – М., 1951. – 240 с.
5. Слесарев В.Л. Объект и результат гражданского правонарушения. – Томск: Издательство Томского университета, 1980. – 166 с.
6. Безрук В.Д. Родители и дети. Об ответственности родителей за воспитание и поведение детей. – Ижевск: Изд-во “Удмуртия”, 1976. – 88 с.
7. Загорулько А.И. Обязательства по возмещению вреда, причиненного субъектами гражданского права: Дисс... канд. юрид. наук: 12.00.03 / МВД Украины; Университет внутренних дел. – Х., 1995. – 166 л.
8. Казанцева А.Е. Обязанности и права родителей (заменяющих их лиц) по воспитанию детей и ответственность за их нарушение. – Томск, 1987. – 140 с.
9. Кузнецова Л.Г., Шевченко Я.Н. Гражданско-правовое положение несовершеннолетних. – М., 1968. – 136 с.

10. Шевченко Я.Н. Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних. – К.: “Наукова думка”, 1976. – 192 с.